

– Am rămas la ambasada română de la Viena până la 23 August 1944, când am primit domiciliu forțat, ca toți diplomații români din Germania, după cum și diplomații germani din România primiseră domiciliu forțat. Trecusem de la condiția de aliat la cea de inamic. Am stat vreo lună de zile în *Hausarrest*, apoi ne-au urcat pe toți într-un tren care ne-a dus în Silezia, nu departe de Breslau, unde ne-au închis într-un lagăr diplomatic. Stăteam în sanatorii și vile cu un regim alimentar mizerabil, dar mizerabil mâncau și nemții la ora aceea, așa că nu pot să le reproșez asta. N-aveam însă voie să ieșim afară. Săream noaptea pe fereastră, schiam pe lună, mamele își scoteau copiii noaptea pe fereastră ca să respire aer curat. Am stat acolo din septembrie 1944 până în ianuarie 1945. Se apropia frontul. Mi-aduc aminte cum se zguduiau noaptea pereții și geamurile din cauza bubuiturilor de tun. Apropierea frontului însemna apropierea rușilor. Mi-era groază că s-ar fi putut să cădem în mâinile soldaților sovietici. Guvernul german a continuat să se poarte corect cu noi, ne-a îmbarcat într-un tren și, după aproape o săptămână de călătorie prin gări bombardate, în care stăteam cu orele și uneori cu zilele, așteptând să putem trece, am ajuns într-un sat din Austria, unde am rămas până la sfârșitul războiului. Condițiile erau din ce în ce mai proaste. Stăteam într-o școală primară care fusese evacuată, în clase erau paturi suprapuse cu câte un sac de paie... Continuum însă să trăim civilizată, fără să abdicăm de la normele civilizației elementare. Puteam să ne spălăm și să ne bărbierim, aveam o atitudine corectă în fața destinului care era împotriva noastră. Eu însă niciodată în viața mea nu m-am simțit mai liber de orice răspundere ca atunci. Stăteam acolo, citeam și scriam.

– Ceea ce v-a răpit libertatea fizică v-a dat liniștea și libertatea scrisului?

– Exact. Aveam caiete, cărți... Legația română de la Berna mi-a trimis o ladă mare cu cărți, printre ele era *Jurnalul* lui Julien Green, o istorie a papilor în limba germană... Citeam și scriam. Am scris atunci un roman, *Omul din neguri*, pe care,

când am ajuns în Italia, l-am trimis la Bompiani, după ce mi-l tradusese în italiană soția lui Dinu Adameșteanu. Editura mi l-a respins. Am fost atunci atât de dezamăgit încât am ajuns la concluzia că nu eram romancier. Ar fi trebuit să-l mai trimit și altui editor. Nu l-am trimis. *Dumnezeu s-a născut în exil* a fost respins de zece editori. Și nu mi-am pierdut curajul. Atunci însă, cu *Omul din neguri*, mi-a cam pierit curajul. Mi-am spus că nu sunt romancier și zece ani n-am scris roman.

– Cum și când a luat sfârșit viața de lagăr?

– Au venit trupele engleze și ne-au eliberat. Ne-au adus mâncare, iar peste câteva zile ne-au provocat la un meci de fotbal. Printre soldații care ne eliberaseră erau trei jucători internaționali din echipa Angliei. Am acceptat provocarea. Eu eram căpitanul echipei române. Noi, românii, eram slabi ca niște schelete. Ne-au bătut numai cu 9-1. Nu știu cum s-a întâmplat, dar, după nouăzeci de minute de joc, deși eram morți de oboseală, cineva a băgat golul de onoare. Pe la începutul lui iunie, ne-au dus cu niște camioane mari în Italia. Am ajuns într-un alt lagăr format din niște cazărmi uriașe, în apropiere de Bologna, unde erau condiții mizerabile. Ieșeam din acel spațiu înspăimântător și mergeam la Bologna, unde erau vitrinele sclipitoare, pline cu tot felul de mărfuri, restaurante cu mâncăruri și băuturi bune... Era un oraș plin de viață. Noi însă nu prea aveam bani. Mi-aduc aminte că, în lagăr fiind, visul meu, ca simbol de satisfacție și voluptate alimentară, era să beau vin roșu. Ei bine, odată am fost la restaurant în Bologna și atunci am băut vin roșu cu o lăcomie că începuse să-mi curgă pe haine. Posibilitatea de a bea vin roșu m-a pus atunci din nou în legătură cu libertatea. Trebuia să mai stăm acolo o vreme până când englezii aveau să ne ducă în altă parte. Într-o zi am închiriat două locuri într-un camion, pentru mine și pentru nevastă-mea, și-am fugit din lagăr. Am ajuns pe malul Adriaticii, unde ne-am îmbarcat în alt camion – nu se circula decât în camioane –, cu destinația Roma. A fost o călătorie înspăimântătoare. Prin munți, noaptea, pe șosele pline de gropi. Toată Italia era o ruină. Totul era

bombardat, distrus. Camionul cu care mergeam nu avea frâne. La capătul acestui coșmar am ajuns la Roma. Ne-am dus la Academia Română. Directorul mi-a spus că mai mult de o zi n-avea cum să ne găzduiască pentru că era extrem de aglomerat. I-am spus: „Domnule director, eu am cărți în biblioteca de aici...” Inutil. Îmi forțam propria disperare. Am căutat o pensiune. A fost o perioadă foarte tristă. Trebuie să spun însă că atunci, la început de 1945, nu era încă guvern comunist în România și fiecare dintre noi ne-am primit leafa de diplomat prin intermediul legației române, în monedă italiană. Era totuși o salvare. Am putut să închiriem un mic apartament și să trăim cât de cât onorabil. Două luni mai târziu, a venit la Napoli un vapor românesc – „Transilvania” – care trebuia să ne ducă în țară. Eu i-am spus imediat neveste-mii: „Noi nu ne întoarcem, pentru că vor veni rușii în România și va fi regim comunist.” Toți colegii mei, de la miniștri la diplomați, mi-au spus că sunt inocent, că România trecuse la timp de partea cealaltă, deci trebuia socotită ca aliată, că va fi guvern democrat, iar noi, ca victime ale nazismului, vom fi primiți bine în România. Nu m-au convins și nu m-am întors. Au plecat toți, afară de pictorul Drăguțescu, Ionel Perlea și cu mine; în port, la Constanța, li s-a luat tot ce aveau la ei, bani, bijuterii, îmbrăcăminte, au fost scoși din posturi, iar puțin mai târziu au fost azvârliți în închisoare. Eu n-am regretat hotărârea pe care am luat-o.

– Acela a fost, cred, momentul în care a început exilul dumneavoastră ...

– Da. Am știut în acea clipă că începe exilul. Mi-aduc aminte de acea noapte întreagă în care zadarnic am încercat să-i conving pe prietenii mei să nu se lase amăgiți. N-am reușit și despărțirea de ei mi-a dat senzația că rămân într-un fel de singurătate fără leac și fără sfârșit. Economisiseam în cei trei-patru ani de diplomație o mie de dolari. Ne-am dus la Assisi, într-o pensiune de călugărițe franceze. Aveam o cameră modestă și plăteam nouă mii de lire pe lună. Assisi a fost un contact cu partea cea mai bună din mine. Mă apropiam de a

treia treaptă de care vorbea Kirkegaard. Am avut, prin viața sfântului și a peisajului de acolo, revelația vieții interioare. Îl vedeam pe Sfântul Francisc până și în frunzele măslinilor. Îi simțeam prezența în întregul peisaj și-n tot ce trăiam. Am citit tot ce se putea citi atunci și acolo în legătură cu el și doream să scriu și eu o monografie sau un roman. N-am scris așa ceva niciodată.

– Tinerețea vă dădea totuși speranță și încredere că vă veți realiza proiectele, tensiunile erau ale unui posibil alt început... Mă înșel?

– Cred că mă susțineau două încrederi: una a tinereții și alta a Sfântului Francisc. Amândouă erau foarte puternice. Mi-aduc aminte că, deși eram în exil, pentru că eram tineri nu eram înspăimântați. Și a mai fost un noroc: eu am avut fericirea să fiu în acest exil, încă de la început, împreună cu nevasta mea. Totul era împărțit și trăit împreună. A contat enorm. La un moment dat, după un an de stat la Assisi, ne-am trezit fără nici un ban în buzunar. Ce se întâmplase? Dădusem mia de dolari unui om de afaceri din Roma – o parte – și altuia care avea fata într-o mănăstire din Assisi – altă parte. În schimbul lor urma să primim o sumă lunară în lire italiene. Asta ne asigura un venit. După un an la Assisi, în aceeași zi am aflat că omul de la Roma plecase în Brazilia, iar celălalt era falimentar. Și acum retrăiesc teroarea de atunci: să fii într-o țară străină fără bani și fără o posibilitate de a face ceva. Am primit la un moment dat din țară niște bani, sora soției mele vânduse o casă a lor de la București, am mai dus-o câteva luni după care am plecat la Florența. Fără nici un fel de motiv. Atunci la Florența locuia Papini. Aveam o mare admirație pentru el. Ne-am instalat la o mănăstire de maici germane, care ne dădeau așa de puțin de mâncare încât am slăbit amândoi îngrozitor. N-aveam bani nici să ne cumpărăm o bucată de pâine în plus. Am găsit însă acolo prieteni români care ne mai invitau la masă din când în când. Unul era Nicolae Petrescu Comneni, care era cetățean de onoare al Florenței, salvase Florența de la bombardament când

nemții voiseră s-o distrugă. Altul era profesorul Caragață, lector de română la Universitate, și mai era un inginer, Slăniceanu, petrolist, care reprezenta creditul minier. Toți trei ne-au ajutat foarte mult. Am intrat în contact cu Papini, care, cum m-a văzut – nu citise nimic de mine, poate doar disperarea din ochii mei atunci – mi-a spus: „Dumneata vei scrie niște romane extraordinare!” Totdeauna m-am întrebat ce-l făcuse pe Papini să-mi spună asta. Și-mi răspundeam că politețea. M-a văzut exilat, disperat și a vrut să-mi dea curaj. Mă văd și-acum plecând de la el, traversând Arno, trist, nemâncat, dar plutind parcă pe cuvintele lui. Mă și vedeam un mare romancier în viitorul literaturii europene, după dezideratele *Meșterului Manole*.

– Ce scriitori italieni ai vremii ați mai cunoscut? De care publicații literare v-ați apropiat?

– Prin Papini am cunoscut o seamă de scriitori italieni care făceau revista *Ultima*. Toți cei care scriau acolo, inclusiv Papini, semnau cu pseudonime. Era o revistă catolică, o revistă în care era prevăzut apocalipsul, de aici și titlul, și în care era atacat violent existențialismul sartrian. Papini a scris atunci un articol distrugător împotriva lui Sartre. Am colaborat și la *Ultima*, și la *Il Perseo*, o revistă care plătea foarte bine. În fiecare număr îmi apăreau articolele pe prima pagină, eram plătit regește și așa puteam trăi mai departe la Florența. Peste mai mulți ani, locuiam la Madrid, m-am dus la Florența și m-am întâlnit cu Bruno Nardini, unul dintre scriitorii cunoscuți când locuisem acolo. Printre altele, discutând și de revistă, i-am amintit ce bine plătite erau articolele apărute acolo. Mi-a spus: „Ale tale, pentru că eu și alții renunțam la plată pentru ca tu să poți fi bine plătit.” Am rămas mut de emoție și de admirație. Între timp el a ajuns șeful colecției pentru copii la editura Mondadori, apoi s-a reîntors la Florența, unde și-a înființat propria editură.

– Ce altceva ați mai făcut la Florența?

– Am vrut să fac, dar n-a fost să fie. Papini avea ambiția să-mi găsească un post. N-a reușit. Într-o zi am dat un anunț

că predau lecții de franceză. Am găsit în căsuța poștală foarte multe răspunsuri. „Nu se poate, mi-am zis, dacă dau atâtea lecții o voi duce excelent!” M-am potolit repede. Era o greșeală. Erau răspunsuri pentru căsuța poștală vecină. Eu nu primisem nimic. Fără nici un ban, am plecat de la Florența la Stresa, invitați de un prieten, Mihai Dimitriu, care locuiește acum la Buenos Aires. Era însurat cu o austriacă, avea doi copii mici și își dădea doctoratul în economie. Ne-au oferit o cameră cu un pat mic vreme de patru sau cinci luni. Când nu mai aveam bani nici ei, nici noi, ieșeam pe malul lacului Maggiore și culegeam castane. Le fierbeam și rezolvam o masă gratis. Un văr al soției mele, medic renumit la Paris, ne-a invitat să mergem la ei până ne făceam un rost în Franța. N-am primit viza franceză, deci n-am putut pleca. Între timp ni s-a oferit o călătorie gratuită în Argentina. Cum până atunci mi se refuzaseră toate vizele pe care le mai cerusem – Portugalia, Chile și Franța – pentru că declarasem că fusesem diplomat, m-am hotărât să mă fac mecanic auto. Mergeam în fiecare după-masă la un atelier a cărui proprietăreasă era signora Negri. M-a atras și numele pentru că-mi amintea de Costache Negri, o stradă pe care locuisem la București și mi se păruse cu noroc. În fiecare după-amiază, mecanicul signorei Negri, Nicola, mă învăța cum se repară motoarele. Mă murdăream de ulei și de tot ce mai curge de la un motor, apărea signora și mă ruga să plec, spunându-mi că-mi dă oricum hârtia de care aveam nevoie. După trei zile, signora mi-a dat o scrisoare de recomandare în care spunea că sunt un mecanic excelent și garanta pentru mine. Eu habar n-aveam de nici un motor, dar, cu scrisoarea ei, am căpătat viza pentru Argentina.

Ne-am îmbarcat la Genova. Înainte de asta m-am dus la Papini, care mi-a dat o scrisoare de recomandare către profesorul de italiană de la Universitatea din Buenos Aires.

– V-ați gândit atunci că soluția Argentina era o nouă formă de exil, într-o țară mai îndepărtată și, mai ales, într-o limbă necunoscută?